

Teller Ede bal oldalt, Veres Árpád középen, Maurice Goldhaber jobb oldalt a konferenciát záró banketten, 1973. március 29-én.

résztevőre fokozott figyelmet fordított, és segített, ha valami kérdés merült fel bennem.

Teller USA-beli munkájával kapcsolatban azt emlegette, hogy amikor a feszített terv szerint nem tudtak a mérési eredmények alapján továbblépni, akkor mindig „a Johnny” (Neumann János) találta meg az eredményeket jól leíró formulát, s így a kritikus paraméterek helyes megválasztásával folytathatták munkájukat. A Neumann Jánosról szóló dicsérő szavakból úgy éreztem, hogy a nehéz helyzetekből menekülés segítségét honoráló tisztelet nyilvánult meg bennük, mivel Neumann kiváló tulajdonságait még többször is emlegette.

Elmondtam, hogy tíz éve vizsgáljuk a stabil atommagok izomerjeinek fotogerjesztését monoenergiás gamma-sugárforrások Compton-szórt, folytonos energiaeloszlású gamma-kvantumainak segítségével. Mivel itt az intenzitás már négy nagyságrenddel nagyobb, mint az 1939-es rádiumos Goldhaber kísérletnél volt, kaptunk is mérhető izomeraktivitást. Ez felvillanyozta, és biztatott, hogy mondjam el a tapasztalataimat Goldhabernek. A konferencia bankettjén e beszélgetésünket lefényképezték, és meg is jelentették a konferencia szöveggyűjteményében (ld. *fénykép*).

Egyik beszélgetésünk során megkérdeztem, hogy nem tervezi-e hazalátogatását. Azokban az években ugyanis már több kiemelkedő Amerikában élő tudós járt Magyarországon. Teller reakciója:

„Először: engem senki nem hívott. Másodszor: oly régen eljöttem már Budapestről, hogy nincsenek is kapcsolataim. Harmadszor: nem hiszem, hogy az amerikai kormány jelenlegi munkáimnál hozzájárulna a hazalátogatásomhoz.”

Engem akkor ott meglepett a rendkívül heves reakciója, főleg az első ok kihangsúlyozása. Az általa felsorolt indokok alapján úgy éreztem, mintha készült volna valami hasonló kérdésre. Mint tudjuk 1990 után már sokszor járt itthon.

E néhány epizód megemlékezésével szerettem volna emlékezni e centenáriumi ülésen is a közel 35 évvel ezelőtti felejthetetlen találkozásunkra.

Veres Árpád

TÍZ ÉV MÚLTÁN TELLER EDÉVEL

Ülök Teller Ede San Franciscóhoz közeli, Stanford egyetemi lakásában. 90. születésnapja alkalmából tettem a tiszteletemet nála Washingtonból, alapos, hosszúságú „diplomáciai” előkészítések után.¹ Délelőtt 11 órára volt megbeszélve a látogatás, hogy ne lógiak bele a családi ebédidőbe. Indulásként udvariassági szőfordulatokat váltunk, amely szinte észrevétlenül beszélgetésbe megy át. Emberi módon rámszól, hogy ne hadarjak (ami rossz szokásom), de egyből hozzáteszi még emberibben: *tudja, romlik már a hallásom*. Mintegy fél óra múlva már készülődök életrajzi regényének kéziratát lapozgatni előttem, aminek munkacíme: „A Marslakók”, utalva a Manhattan Projekt idején a fura nyelvű és gondolkodású magyar tudósokra Amerikában ráaggatott becenévre. Mivel jó kedélyű, szinte meghitt a beszélgetés hangneme, veszem a bátorságot, és megkérdezem tőle: mire gondolt az atombomba bevetésekor, illetve utána. Egy pillanatra magam is megdöbbenek bátorságomon (illetlenségemen?), mindaddig, míg el nem ér a töprengő, emberi hangú válasz,

igaz, kicsit a kérdésem elől kitérve: *Erre én most nem tudok válaszolni, mint abogyan akkor sem tudtam. Ezt Istennek kell megítélnie. Mindenesetre, nem volt könnyű – sóhajt egy hatalmasat. Majd elővesz három verset. Megdöbbenek az írásokon: a nagy tudós Istenhez fohászodik – s ahogy eddig is fűzte a szót: magyarul. Azóta is keresi a magyarázatot, de Istenhez nem menekülni fut, hanem „beszélget” vele. Gyorsan könnyedebb témára váltok. Egyrészt hogy jövök én ahhoz, hogy Teller Edét és a lelkét faggassam, másrészt a szabatos és egyben szép gondolatokat Istenről és a Mindenhatóról már nem értem. Mintha a relativitáselméletet magyarázná, meg a kvantummechanikát, csak más síkokon. Közben előkerül egy levél, pontosabban egy távirat: az orosz atomtudósoktól a 90. születésnapjára kapott köszöntő, jót kívánó szavak, angolul. S látom lelki szememmel, ahogy e kedves sorokat lefűzi a „Beszélgetéseim Istenel” feliratot viselő dosszié „emberi bizonylatok” mellékletébe. Valahogyan szóba kerülnek a görög filozófusok, meg az ókori Róma szobrai, a régi nyelvek, maradándó és tovatűnt barátságai az életben. Kiderül, hogy amíg volt ideje, s akivel tehetett magyarul levelezett, de mióta az amerikai titkárnőnkön keresztül írja leveleit,*

¹ A szerző a Magyar Köztársaság Washingtoni Nagykövetségének tudományos és technológiai tanácsosaként hivatalosan látogatta meg Teller Edét.

kénytelen volt angolra váltani. Szinte sóhajt, s tudom: magyarul álmodik. Letelt a találkozóra kért, egyeztetett egy óra, mennék, s ekkor életem egyik legszebb elismerését, bókját kapom. Második szabadkozásomra, hogy nem lábatlankodnék már tovább itt, a családi ebédidőben, „rámdörren” hihetetlen nagyemberi gesztussal, olyannal, ami csak a legnagyobbaknak adatik meg: *Fiam, azt, hogy fogadtam, annak köszönheti, hogy magyar, az ebédet már maga kapja.* Azóta sem tudtam igazából feldolgozni ezt a fantasztikus marasztalást és a rákövetkező két órát. Csatlakozik *Mici* néni, a matematikus feleség (ami egy külön történet), és jár körbe a szó. Anekdótákat váltunk, sztorizunk, kellemesen beszélgetünk. Kirándulunk térben és időben, időnként úgy érzem: magában a történelemben. Élvezem a 90 éves, Magyarországot vagy 65–70 éve odahagyott ember magyar beszédének ízét, zamatát s anekdotázó hajlamát. Soha, sehol egy angol szó odakeverve, tisztán, szabatosan, szépen beszél anyanyelvén. Azóta is bánom, hogy nem kérdeztem meg tőle, ki volt a magyartanára. Távozásakor, amikor már a titkárnő jön érte, hogy menni kellene a dolgozóba, bemutat *Francise*-nek, akit ugye levélpartnerként már ismertem, hisz az ő közreműködésével szerveztem meg a mostani látogatásomat. S mondja az „Öreg”, szinte pajkosan magyarra tanítva a titkárnőjét, lassan tagolva a nevemet: *Ist-van Sze-menyei*, majd elmagyarázza angolul, hogy mi a különbség a „...menyei” és a „mennyei” között a magyar

nyelvben. Kicsit ez így már sok nekem – a magyar nyelv ilyen fokú birtoklásából, meg az engem ért „csillagporból” is. (Amit persze lélekben rögtön továbbítok Magyarországnak.) De azért szinte már menekülök ki a házból. Az ajtóban állva megüti a fülemet egy kedvesen csengő magyar női hang: *Isten áldja! Visszanézek: ott áll fehér kötényben a házvezetőnő, aki az ebédet is készítette.* Ekkor ugrik be, amit az asztalnál nem vettem észre: az ebéd magyar ételekből állt. Ez jut most eszembe, Teller Ede 100. születésnapján. Örülök az ebédnél készült közös fényképeknek, a megőrzött jegyzeteimnek, és az azóta is velem élő szép emlékeknek.

2008. január 15.

Szemenyei István

FAZEKAS PATRIK

1945–2007

2007. május 16-án, termékeny életének 63. évében, alkotó erejének teljében ragadta el a hirtelen jött halál a hazai fizikus közösség egyik kiváló, nagy nemzetközi elismertségnek és tiszteletnek örvendő kutatóját, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját, *Fazekas Patrikot*.

A II. világháború magyarországi harcainak utolsó napjaiban, 1945. március 29-én született Mosonmagyaróváron. Édesapját nem sokkal ezután egy koncepció perben bebörtönözték, édesanyja nehéz körülmények között egyedül nevelte. Kiváló matematika- és fizikatudása már a középiskolai években sikereket hozott neki. Kiemelkedően szerepelt a *Középiskolai Matematikai Lapok* pontversenyén, cikke jelent meg a fizikarovatban, érettségije évében, 1963-ban

megnyerte a fizika OKTV-t, ezüstérmét szerzett az 5. Nemzetközi Matematikai Diákolimpián és második lett a Kürschák József matematikai tanulmányversenyen. Ezekben a sikerekben a vele született tehetsége mellett nagy szerepe volt iskolájának, a mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimnáziumnak és tanárainak. A tanárok közül különösen *Majthay Antal* volt nagy hatással Fazekas Patrik későbbi pályájára. Ő tanította fizikára és részben matematikára is, a szakkört is vezette, de tőle az élet sok más területén is sokat tanult: széles műveltséget és emberséget.

Érettségi után az ELTE TTK fizikus szakára iratkozott be, s 1968-ban szerzett kitüntetéses oklevelet. Érdeklődése már hallgató korában az elméleti szilárdtestfizika felé vezetett. Diplomamunkáját a hatvanas években felmerült Kondo-problémával kapcsolatos témáról írta. A feladat egyszerűen megfogalmazható: Mi történik egy fém elektronjaival a fémbe helyezett, mágneses momentummal rendelkező atom körül, ha az elektronok a szennyezést nemcsak potenciálként